

Ingen vei tilbake

Mange kjempet for å redde dette 220 år gamle verneverdige huset fra riving. De tapte.

SIDE 4, 5, 6 OG 7

Flyttet til ny adresse uten å bli kvitt naboen

SIDE 8 OG 9

FAKTA

Vernestatus

Fredning | Alle kulturminner eldre enn 1536, og bygninger eldre enn 1650, er automatisk fredet etter Kulturminneloven. Kulturminner yngre enn 1650 kan fredes hvis de har kulturhistorisk eller arkitektonisk nasjonal verdi. Fredning er det sterkeste juridiske virkemidlet i kulturminnevernet.

Spesialområde bevaring | Kulturminner og kulturmiljøer kan vernes gjennom plan- og bygningsloven, ved å reguleres til «spesialområde bevaring». Det innebærer at bygning eller anlegg ikke kan rives. Det kan også lages bestemmelser for eksteriøret, men man står fritt til å endre en bygning innvendig.

Verneverdig | Selv om et kulturminne eller kulturmiljø ikke er beskyttet ved å være fredet eller regulert til spesialområde bevaring, kan det være verneverdig likevel. Det er derfor viktig at både kommunen og fylkeskommunen vurderer verneverdien til disse kulturminnene i forbindelse med plan- og byggesaker. Noen ganger kan det være nødvendig å gi dem et formelt vern, enten gjennom fredning eller regulering til spesialområde bevaring. Men like viktig er det at den enkelte eier er oppmerksom på og verdsetter de kulturhistoriske og arkitektoniske verdiene til de verneverdige kulturminnene og kulturmiljøene.

Kilde: Akershus fylkeskommune

REVET | Musikkhandelen i Lillestrøm ble revet – til tross for protestene.

BEVARING | Det gamle herredshuset i sentrum av Aurskog er regulert til bevaring. Likevel bærer det tydelige spor etter mangel på vedlikehold. For eksempel gror det godt i takrenna.

DELVIS REVET OG REDDET | Tærudgårdene i Lillestrøm var gjenstand for mye debatt. Ole Jakob Holt i Fortidsminneforeningen mener at de bygningene som overlevde, har altfor lite igjen av det opprinnelige.

REDDET | Anne Sæterdal kjøpte Markerud gård i Nittedal for fire år siden, og satte i gang et krevende restaureringsarbeid.

FÅR IKKE RIVE | Låven på Hillern Gård på Kløfta er motsatt til hovedbygningen på Nordli. I juli skrev RB at grunneieren ikke fikk lov av fylkeskommunen å rive, tross hvor dårlig stand låven var i. Rivningssøknaden er nå trukket, og grunneieren skal forsøke å få i stand deler av låven.

TRYGGES MED HJELP FRA KOMMUNEN | Kulturminnekonsulent Ola H. Fjeldheim hjelper Elisabeth med opprinnelige bygget.

Flere verneve

kulturminnevern

Julie Arnstad | tekst

Marianne Tønsberg | tekst

Kay Stenshemmet | foto

De siste ukene har det vært strid rundt rivingen av bygget som har huset Nordli barnehage, og som kan dateres tilbake til slutten av 1700-tallet. Bygningen var nevnt som et bygg det var aktuelt å regulere for bevaring i den ferske kulturminneplanen til Sørums kommun. Likevel ble det vedtatt at bygget skulle rives.

– Bevisst hærverk, kaller leder i det lokale historielaget, Dag Winding-Sørensen, rivingen av Nordli.

– Det er uhyre flaut å være leder i historielaget i en kommune hvor politikerne mangler fullstendig forståelse for merverdien av kulturminnevern, sier han, etter å ha sett hvordan gravemaskinen har halt og dratt i bygningen som ble satt opp samme tid som Eidsvollbygningen. Tusen underskrifter mot ødeleggelsen av hovedbygget var samlet inn i bygda, men rivingen fortsatte likevel på torsdag.

Mangelfull forvaltning

Dette tilfellet er antakeligvis bare ett av mange der verneverdige bygninger vil gå tapt i kulturminneåret 2009. Nylig har Riksrevisjonen konkludert med at kulturminneforvaltningen er mangelfull, og at det er fare for at bygninger som skulle vært vernet, forsvinner på grunn av svakheter i systemet.

På Romerike er det bare et fåtall freda

I likhet med Nordli står flere gamle bygg i fare for å forsvinne på Romerike.

Jan Erik Horgen med en plan for å få i stand et gammelt leirhus. Fladby skal få nye mursteiner fra jorda på gården, som kan gjenskape mer av det

SKAL TILBAKEFØRES | Det lille kombinerte bryggerhuset og drengestua på Fladby vitner om både byggeteknikker og overgangen til et landbruk med færre og større bygninger.

Eier en sjeldenhet

Elisabeth Fladby har et jordhus fra rundt 1872 på gården. Bygningen er blant en håndfull hus på Romerike som ifølge kommunens kulturminnevernkonsulent er sjeldnere enn stavkirker. Huset har til inntil for tretti år siden blitt brukt til et slags sommerhus for folk som bodde i byen og hadde det vanskelig. Siden ble det brukt som verksted, men nå kreves det en del jobb for å få bygningen i god stand.

– Da er det ikke slik at man kan kjøpe materialer til vedlikehold på Byggmakker, ler Fladby.

– Huset har sjel og er veldig fint. Klart er det veldig utfordrende å skulke vedlikeholde dette, spesielt når du har forholdsvis stor bygningsmasse på gården i utgangspunktet. Det koster penger med gamle bygg som dette. Det er retningslinjer å følge når man skal vedlikeholde. Selv om det er utfordrende, ser jeg på det som en viktig oppgave å ta vare på det historiske kulturlandskapet, sier gårdeieren.

Verdige bygg står utrygt

OPPRØRT | Leder av Blaker og Sørums historielag, Dag Winding-Sørensen, mener rivingen av Nordli var bevisst hærverk. Vidar Sandnes | foto

bygninger, og et ukjent antall verneverdige bygg står uten et reelt vern fra å forsvinne i dragsuget i et vekstområde.

– Men har vi så mye kulturhistorie på Romerike som det er verdt å ta

vare på, da?

– Å, ja! sier Jan Erik Horgen fra Årnes med mange utropstegn.

Historikeren jobber nå med bygdeboka i Sørums kommune. Han har også bakgrunn fra etnologi, som spesielt tar for seg kulturhistorie, så han vet hva han prater om.

– Bare se deg rundt, så ser du jo det!

Katastrofeeksemplet Lillestrøm

Horgen ser flere grunner til at vi skal ta vare på den historien som sitter i veggene på gamle bygg.

– Det som ligger i det gamle vi tar vare på, inneholder noe av identiteten vår, og er noe av det som gjør oss forskjellige fra andre. Det er ingen mening i at vi har det helt likt som andre. Det dreier seg også om å ta vare på historien, sier Horgen. Han bruker Lillestrøm som et eksempel

på et sted hvor dette ikke har vært førsteprioritet.

– Lillestrøm er en katastrofe- et sted hvor man har revet bort nesten alt av det gamle. Noe må selvfølgelig bort for å gi plass til nytt, men man må også kunne ta vare på noe i kombinasjon med dette. Nå har stedet blitt en kjedelig og alminnelig by, som følger oppfatningen om at en moderne by skal være kjønnsløs og identitetsløs. Før var det en treby med mange små hus, det er det bare noen igjen av ved stasjonen, sier Horgen.

Han forteller at Lillestrøm gård, som i sin tid ga navn til stedet, er et annet godt eksempel på viktige, verneverdige hus som er revet. Gården lå tidligere lengst nord i Rælingen.

– Det var en viktig gård i hele områdets historie, og et fyrtårn av samme type som Nordli i Sørums.

Historikeren vil likevel ikke si at vi generelt er for dårlige til å ta vare på gamle bygninger på Romerike.

– Det er mye førkrigshistorie som blir tatt vare på her på Romerike, og det skjer mye bra i privat regi. Men så skjer det en fatal glipp som det som nå har skjedd i Sørums. Dette vil for alltid bli stående i historien som en trist sak. Rivingen av Nordli er en trist affære både for politikere og kulturminnevern.

Den skjulte historien

Ola H. Fjeldheim er den eneste kommunalt fast ansatte kulturminnekonserntent på Romerike. Han jobber spesielt med bygningsvern som ansatt i Ullensaker kommune. Konsulentent skulle gjerne sett at gamle bygg hadde hatt et bedre vern, også dem som ikke store og prangende.

FAKTA

Kulturminneplan

Kommuner som har kulturminneplan |
Aurskog-Høland, Enebakk, Gjerdrum, Lørenskog, Rælingen, Skedsmo, Sørum og Ullensaker

Kommuner som er i ferd med å utarbeide kulturminneplan |
Eidsvoll og Enebakk

Kommuner som ikke har kulturminneplan |
Fet, Nannestad, Nes og Nittedal

Miljøverndepartementet får knusende kritikk

Riksrevisjonens har undersøkt hvordan Miljøverndepartementet ivaretar sitt nasjonale ansvar for freda og verneverdige bygninger. Rapporten ble oversendt Stortinget i mai, og den kommer med knusende kritikk.

– Undersøkelsen viser at Miljøverndepartementet ikke følger godt nok opp sitt overordna nasjonale ansvar for verneverdige og freda bygninger, konkluderer rapporten med.

Stortinget har vedtatt at mangfoldet av kulturminner og kulturmiljø skal forvaltes og tas vare på som bruksressurser og som grunnlag for kunnskap, opplevelser og verdiskaping. Innen 2020 skal det årlige tapet av verneverdige kulturminner være minimalisert, freda og fredningsverdige kulturminner skal være sikret og ha et ordinært vedlikeholds nivå, og et representativt utvalg av kulturminner skal være freda.

Men Riksrevisjonens rapport konkluderer med at svakhetene i kulturminneforvaltningen kan gjøre at bygninger kan gå tapt, og at det også er risiko for at målene Stortinget har satt, ikke vil bli nådd før 2020.

Departementet og Riksantikvaren mangler informasjon om tap av verneverdige bygninger og tilstanden til freda bygninger, og informasjon om hvordan Riksantikvaren, fylkeskommunene og kommunene bruker sine virkemidler.

– Kulturminneforvaltningen bruker i liten grad de tilgjengelige virkemidlene i plan- og bygningsloven og kulturminneloven. Blant annet bruker Riksantikvaren og fylkeskommunene i liten grad innsigelse og klage for å hindre tap av verneverdige bygninger. Det blir i liten grad tatt initiativ til å gjøre vedtak om fredning og midlertidig fredning av bygninger. Dessuten har freda bygninger tydeligere tegn på forfall og skade, sier rapporten.

FAKTA

Automatisk fredede kirker

Eidsvoll kirke	Hakadal kirke
Enebakk kirke	Skedsmo kirke
Lørenskog kirke	Sørum kirke
Nannestad kirke	Frogner kirke
Holter kirke	

FAKTA

Disse er fredet på Romerike

AURSKOG-HØLAND Aur Prestegård (1700- og 1800-tallet)	Enebakk prestegård (1800-tallet) Engerholm gård (1700- og 1800-tallet)	Søndre Bye (1700-tallet) Fetsund Batteri (1800-tallet)
EIDSVOLL Dal stasjon - hovedbanen (1800-tallet) Mork gård (1700-tallet)	FET Fetsund Lenser (1800- og 1900-tallet) Fetsund stasjon (1800-tallet) Gan gård (1700-tallet)	NES Nes prestegård (1700-tallet) Store Hvam (1700- og 1800-tallet) Seterstøa jernbanestasjon (1800-tallet)
ENEBAKK Børter gård (1700-tallet)		NITTEDAL Markerud (1800-tallet)

– Fredningen av bygninger er dessverre systematisk skjev. Det finnes for eksempel rundt hundre fredede embetsmannsskoler, mens det bare er en håndfull fredede husmannsplasser. Vi har hus i Ullensaker som er mer sjeldne i Norge enn stavkirker, men som ikke er freda. Da er man helt avhengig av at eieren er interessert i å ta vare på bygningen, sier Fjeldheim. Han mener noen av de mest spennende kulturminnene, er nettopp dem som ikke er freda.

Det kombinerte bryggerhuset og drengestuen fra 1872 på Fladby gård, er en av disse. Den lille låveaktige bygningen med rødmalt tre og delvis hvite vegger er bygd opp av mursteiner av leire fra eiendommen. Dette er en av tre tilsvarende bygninger i kommunen. Ellers i Norge finnes det tolv tilsvarende hus i Oslo og ett hus i

Vestby. Men selv om huset er en av de sjeldne, har det ikke noe formelt vern.

– De freda bygningene er allerede berget og blir tatt vare på, men det er også mange bygg med historie rundt omkring, som ikke er veldig kjente. Vi har mistet en god del spesielle hus på Romerike opp gjennom årene. Det skal lite til av tilfældigheter før bygg som dette er borte, sier konsulenten.

Han mener at vi er ganske flinke til å ta vare på spektakulære bygg, som prestegårder og andre bygg med sterk symbolverdi. Verre er det med sjeldne bygninger som bærer med seg historier om hverdagslivet.

– Vern forhindrer ikke bruk

Ole Jakob Holt er en annen aktiv kulturminneverner på Romerike. Han er bonde og frilans kulturminnekonsulent, og har

blant annet utarbeidet kulturminneplan i flere av romerikskommunene. Han er også medlem i Fortidsminneforeningen, der han er spesielt engasjert i bygningsvern.

– Hvordan er tilstanden for verneverdige bygninger på Romerike?

– For det første er det forskjell på det som er i offentlig og privat eie. Mitt før-

Klart det er en del verneverdige bygninger som forsvinner

steintrykk er at det har gått framover, generelt er det større forståelse for vern av bygninger. Men viljen til å verne er ikke så fastgrodd ennå at den står sterkt i forhold til for eksempel kommuneøkono-

mi eller byggingen av en barnehage. Det er ingen sak å prate om å ta vare på kulturminner. Men så snart det kommer en litt kinkig sak, så er kreativiteten liten for å bevare framfor å rive. Folk tror at dersom man skal ta vare på noe, så blir det et museum. Det er en formidabel misforståelse. Så lenge det ikke er snakk om fredning, er det stor frihet for å gjøre noe innvendig.

Mangelfullt vern

– Kjerneproblemet med dagens kulturminneforvaltning er at mye verdifullt forsvinner fordi vernet ramler ned mellom to stoler. Riksantikvaren er den eneste som har virkemidlene, men de konsentrerer seg bare om det som har nasjonal interesse. Kulturminneloven skal egentlig verne det andre, men det skjer ikke i praksis. Fylkeskommunen har ikke vir-

TRUET ALDERSGRUPPE | De gamle trebygningene ved Fetsundbrua begynner ifølge Ole Jakob Holt å bli et sjeldent syn.

EN HELHET | – Her er en helhet som bør bevares, sier Ole Jakob Holt.

Verdt å verne

Alle de tre husene og garasjen i kulturkvartalet i Fet bør tas vare på, mener kulturminnekonsulent Ole Jakob Holt.

De tre store, hvite bygningene rett ved Fetsundbrua er i kommunalt eie og bruk. Årelang mangel på vedlikehold har satt iøynefallende spor.

I våres la Fetsund Vel fram et forslag til forskjønnning av eiendommen. Den innebar blant annet riving av «Vidsyn 2» og garasjen (uthuset).

– Hva mener du om å rive uthuset?

– Da mister man en tann i kjeften på dette kvartalet, svarer Ole Jakob Holt. Han tar en kikk på bygningen, og mener at det bør være en ganske enkel sak å jekke det opp, skifte bæring og sette i stand. At det er falleferdig, er han helt uenig i.

– Ingen av bygningene her er veldig gamle?

– Nei, men de tilhører en truet aldersgruppe, sier Holt. Også «Vidsyn» mener han har livets rett, til tross for skrikende mangel på vedlikehold. En takrenne på bislaget ville for eksempel forhindre forråtnelsen på veggen ved siden av. Huset

er det nyeste av de tre, det skal være fra 50-tallet, men slett ikke dusinvare.

– De fleste som bygde på den her tiden kostet ikke på seg slike detaljer som man finner her. Dette er et svært påkostet hus, og det er sjeldent for 50-tallet, forteller han.

– Her er en helhet, en harmoni. Det taler for bevaring av hele kvartalet, sier Holt.

Herredshuset er imidlertid under grundig restaurering nå. Kulturminnekonsulent gir kommunen ros for at det her er tydelig at de bruker dyktige fagfolk. Under den gamle malingen, skrapes det fram friskt treverk og solide vinduer får kyndig pleie.

– Nå fryder vi oss over at det skjer noe med herredshuset, og håper det skjer noe med resten. Den gamle skolen skal det uansett gjøres noe med. Man er i gang med en prosess, sier kultursjef Wencke Lauritsen.

SKEDSMO | Skedsmo prestegård (1700- og 1800-tallet)

Lahaugmoen (1700- og 1900-tallet)

SØRUM | Øvre Vilberg gård (1700-tallet)

ULLENSAKER |

Jessheim stasjon (1900-tallet)

Dragvoll vokterbolig (1800-tallet)

Østre Hovin (1700-tallet)

Ullensaker prestegård (1800-tallet)

Hauer seter lager (1900-tallet)

AUTENTISK | Uthuset er autentisk. Det vil si at det blant annet har originalt tak, vinduer og detaljering.

kemidlene som kreves, og kan også overstyres av politikerne.

– Men bygg kan da bevares lokalt?

– Da er man avhengig av politiske beslutninger, og man må ha lokalpolitikere som er villig til å innskrenke råderetten til grunneierne i området. Samtidig vil det alltid være press på å oppheve slike reguleringer. Vi har rundt 20 bygninger i Ullensaker som er regulert til bevaring, og disse har vi press på å få opphevet reguleringen på i ny og ne. Vi burde hatt en annen enkel måte å sikre disse byggene, uten å frede, og uten at det måtte være en politisk beslutning, sier Ola H. Fjeldheim, som mener at det beste vernet uansett er at eieren er interessert i å ville ta vare på bygget. Men det er selvfølgelig ikke alltid at det er slik.

– Det er rundt 300.000 bygg fra før 1900. Ikke alle disse bør bevares, men hvem er

det som skal bestemme hvem av disse bygningene som skal bevares? spør Fjeldheim. Han mener det finnes altfor lite kunnskap og kompetanse på dette, og dette kan gjøre at bygg som burde ha blitt bevart, får tillatelse til å bli revet. Siden kommunene ikke er pålagt å ha kompetanse på dette, er det ikke slike stillinger som prioriteres i en stram kommuneøkonomi.

– Klart det er en del verneverdige bygninger som forsvinner. Mye av dette er prissjikt fagfolk som ikke kan noe om denne type teknikker, sier Fjeldheim.

Kulturminneplan ingen garanti

De siste årene har det kommet flere kulturminneplaner på plass i kommunene. Som i tilfellet med hovedbygningen på Nordli, er det ikke alltid en garanti for at verdifulle historiske bygninger står

trygt, selv om de nevnes i kulturminneplanen

Noen viktige bygninger som har gått tapt på Romerike, gir Ole Jakob Holt noen eksempler på.

– Rælingen kommune rev et fantastisk hus fra begynnelsen av 1900-tallet, Lilleborg, for å bygge ny barnehage for noen år siden. Det var i et helhetlig ungdomstilområde. Kommunen var så heldig å eie en av bygningene i denne helheten, og var den første til å rive etter at kulturminneplanen var vedtatt. Skedsmo har jo gjort mye rart gjennom tidene. Det som skjedde med Tærudgårdene vil jeg si er jevngodt med rivning. De er ikke bevart med originale vinduer og paneler. Musikkhandel-saken i Lillestrøm er jo også kjent. Dette handlet om velkomsten inn til Lillestrøm, sier Holt.

En plikt å bevare

– Vi plikter å gi våre etterkommere minner og rester fra tidligere generasjoners liv og virke. Det å ta på en gravhaug eller en bygning har en annen verdi enn å lese om det. Det er ikke nok å ha en tømmerbygning med valmet tak i Ullensaker om du bor i Sørum. Den lokale historien er vesentlig. Gamle bygninger har lett for å ligge veldig godt i landskapet og underordne seg eller forsterke landskapstrekk. En kopi vil aldri bli det samme, sier Ole Jakob Holt.

– Det med å ta vare på kulturarven, er et slags modningstrekk i samfunnet, og er noe som må læres. Men kultur er noe som er av stor betydning for oss, og tar vi vare på kulturminnene, vil de også være en ressurs, sier kulturkonsulent Fjeldheim.